

SLOVENSKO a EURÓPA 1947 v roku

Marek Syrný
a kolektív



Múzeum
Slovenského
Národného
Povstania

PRÍLOHY A: 2008, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018

Marek Syrný a kolektív

Slovensko a Európa v roku 1947

Múzeum
Slovenského
Národného
Povstania

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

Banská Bystrica
2018

Marek Syrný a kolektív

Slovensko a Európa v roku 1947

© Autori:

Peter Borza, Vladimír Gonč, Anton Hruboň, István Janek, Juraj Jankech, Bohumil Jiroušek, Juraj Kalický, Miroslav Kmeť, Miroslav Lacko, Juraj Lepiš, Michal Macháček, Daniel Atanáz Mandzák, Alex Maskalík, Matej Medvecký, Andrzej Olejko, Ondrej Podolec, Peter Račko, Tomáš Řepa, Lucia Sotáková, Marek Syrný, Michal Šmigel, Jaroslav Vaculík, Ferdinand Vrábel

Recenzenti:

prof. PhDr. Karol Fremeľ, CSc.
prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.
prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc.

Jazyková úprava:

Zuzana Ondrejková

Grafická úprava:

Ivan Kocák

Tlač:

Dolis, s.r.o.

© Vydáva:

Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v spolupráci Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, Historickým ústavom SAV a Vojenským historickým ústavom v Bratislave

Banská Bystrica 2018

ISBN:

Obsah

Rok 1947 v európskych a slovenských dejinách | 5

Vladimír Gonč

Co zůstalo z Evropy? Jak Evropu resuscitovat? | 11

Juraj Kalický

Rok 1947 – medzinárodnopolitická situácia v kontexte Trumanovej doktríny | 24

Andrzej Olejko

„Why don't you go back to your country?"

Alebo na tému rozpustenia Poľských vzdušných síl | 41

Michal Macháček

Přátelé z bratislavských vináren?

Komunisté, proces s Jozefem Tisem a kauza Alexandra Macha | 51

Ferdinand Vrábel

Proces Jánosa Esterházyho pred Národným súdom a pokusy o jeho rehabilitáciu | 61

Anton Hruboň

Výpovedná hodnota a limity prameňovretribučnej justície na Slovensku | 68

(Netradičné úvahy nad interpretačnými problémami na pozadí
jednej kauzy príslušníkov Hlinkovej gardy)

Bohumil Jiroušek

Tematizace Slovenska na stránkách časopisu Nová mysl v roce 1947 | 80

Alex Maskalík

Rok 1947 – najrozsiahlšie menovanie Slovákov za čs. generálov | 88

Matej Medvecký

Tzv. slovenské sprisahanie a jeho vykonštruovanie pracovníkmi | 96

Povereníctva vnútra

Ondrej Podolec

Politická kríza alebo prevrat?

Ústavnoprávne aspekty politických udalostí na Slovensku na jeseň 1947 | 108

Juraj Jankech

Prejavy jesennej politickej krízy roku 1947 v okrese Považská Bystrica | 116

Tomáš Řepa

Přesun jednotek UPA přes Československo

v kontextu počátku studené války v roce 1947 | 123

Výpovedná hodnota a limity prameňov retribučnej justície na Slovensku

(Netradičné úvahy nad interpretačnými problémami na pozadí
jednej kauzy príslušníkov Hlinkovej gardy)¹

Anton Hruboň

Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica

Retribučná justícia, ktorá po druhej svetovej vojne pôsobila vo všetkých kútoch Európy, nemala, ako zdanlivo naznačujú etymologické korene jej pomenovania, iba charakter nástroja odplaty. Politický aspekt bol v retribučných zákonoch a modifikovaných trestných poriadkoch nespochybniteľne prítomný, no zďaleka nie všetky trestné činy spadajúce do záberu retribučného súdnictva boli motivované politicko-spoločenskou objednávkou zúčtovať s kolaborantmi v zmysle často pertraktovaného princípu *vae victis*. Pod gesciu mimoriadneho súdnictva spadali taktiež trestné činy, ktoré sú zo svojej podstaty trestne stíhateľné za akýchkoľvek pomerov a aj v demokratickom právnom štáte. V retribučnej praxi na Slovensku do tejto kategórie patrili predovšetkým vojnové zločiny, obsiahnuté najmä v paragrafoch 3 a 4 známeho retribučného nariadenia č. 33/45 Zb. nar. Slovenskej národnej rady z 15. mája 1945. Dané paragrafy retribučného nariadenia vymedzovali osoby, ktoré sa svojím konaním dopustili aktívnej kolaborácie s cudzou mocnosťou, resp. *zrady na povstaní*, pričom v prípade nepreukázania poľahčujúcich okolností mohli byť odsúdené na trest smrti za celý rad previnení: nariadovanie, organizovanie alebo horlivé vykonávanie perzekúcie demokratov a antifašistov, spôsobovanie ujmy pre rasovú, národnostnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť, resp. za prenasledovanie účastníkov povstania a partizánskeho boja.²

Doterajší, už pomerne rozsiahly výskum hodnoverne preukázal, že do vojnových zločinov spáchaných počas nemeckej okupácie Slovenska, a teda aj do realizácie politiky holokaustu na území Slovenskej republiky boli popri nemeckých represívnych komandách zaangažovaní aj Slováci, hlavne príslušníci vojenských jednotiek Hlinkovej gardy (HG) a Slováci z *Abwehrgruppe 218*, známej pod krycím menom

¹ Štúdia je výstupom projektu VEGA č. 1/0581/15 *Identifikácia a podoby protikomunistického odboja na Slovensku v historickom kontexte krajín bývalého východného bloku* a projektu VEGA č. 1/0655/17 *Prienik ideí fašizmu do politickej kultúry Slovenska v 20.-40. rokoch 20. storočia, ich etablovanie a variácie v kontexte európskeho vývoja*.

² DAXNER, Igor: *Ludáctvo před Národným soudem (1945-1947)*. Bratislava 1961, s. 195-196.

„*Edelweiss*“.³ Dodnes sa podarilo zdokumentovať okolnosti, príčiny a obeť množstva prípadov individuálnych represálií i represálií masového rozsahu. Historiografia v posledných rokoch priniesla nové zistenia a viac svetla i do okolností masových vražd v Kremničke a Nemeckej, ktoré z pohľadu brutality a počtu obetí zostávajú bezprecedentným aktom násilia voči civilistom spáchaným na území Slovenska prinajmenšom v celom 20. storočí. Revizionistická historiografia⁴ závery o aktivistickom podiele Slovákov na týchto vojnových zločinoch opakovane spochybnila, argumentujúc údajnou tendenčnosťou, nespoľahlivosťou a nedostatočnou vnútornou kritikou prameňov, z ktorých autori prác pojednávajúcich o represáliách čerпали; v lepšom prípade im vôbec nevenovala pozornosť a obišla ich taktým mlčaním.⁵ Súdiac z dikcie týchto publikácií so zväčša výrazne protipovstaleckým akcentom problém nespočíva ani tak v neprimeranom „nadržaní“ ľudáckemu režimu a ich úsilí tieto zločiny akosi „upratať“ pod prah, ale aj v podcenení hĺbín historického remesla a chytení sa do pasce nastraženej metodologickou náročnosťou vlastnej profesie.

Štúdium a následná analýza spisov retribučného súdnictva (obzvlášť procesov týkajúcich sa vojnových zločinov a priamej účasti na holokauste) si vyžadujú dôslednú aplikáciu nepriamych metód historikovej práce a mimopramenného poznania.⁶ Historický prameň sám osebe pri nedostatočne kritickom rozbere nemusí byť zdrojom poznania, ale aj chodníkom k roklíne prekrútených dejín. Nasledujúce riadky sa na jednom konkrétnom príklade pokúsia ukázať, s akými problémami metodologického a interpretačného charakteru sa historik stýka a často bezradne konfrontuje pri práci s dokumentmi agendy ľudových súdov. Súčasne sa pokúsia načrtnúť východiská aplikovateľné aj pre iné obdobie prípady prešetrované ľudovými súdmi. Úvaha si za analytický model cielene vezme retribučnú kauzu, ktorá v historiografii nie je nová, ale naopak, dobre spracovaná, a teda, v podstate, uzavretá. Ide o sériu menších, vzájomne prepojených procesov z druhej polovice 40. rokov na úrovni okresného

³ Pozri hlavne práce: HALAJ, Dušan a kol.: *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990; LACKO, Martin: *Výšetrovacie praktiky Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy na Vlčkovvej ulici na prelome rokov 1944/1945*. In: *Vojenská história*, r. 2006, č. 2, s. 87–99; MIČEV, Stanislav - UHRIN, Marian: *Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku*. In: ČAPLOVIČ, Miloslav - STANOVÁ, Mária a kol.: *Slovensko v dejinách 20. storočia*. Bratislava 2010, s. 231–249; SOKOLOVIČ, Peter: *Hlinkova garda 1938–1945*. Bratislava 2009; HRUBOŇ, Anton: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*. Ružomberok 2010; HRUBOŇ, Anton: *„Za slovenský štát, za Novú Európu!“ Hlinkova garda v období nemeckej okupácie*. Banská Bystrica 2015.

⁴ Táto úvaha nevymedzuje pojem revizionistická historiografia ako vyslovene negatívny jav. Argumenty revizionistickej historiografie hodnotí ako pozitívne pre rozvoj vedeckého diskurzu, pretože napriek jej často profúďáckemu vyhraneniu núti zamýšľať sa nad silou argumentácie a metódami „konkurenčnej“ criticalkej historiografie.

⁵ Ide najmä o práce, resp. príslušné časti prác z pera popredných osobností profúďáckeho exilu, napr.: VNUK, František: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín 1993; ĎURICA, Milan S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava 1996; z najnovších PODOLSKÝ, Peter B.: *Povstanie roku 1944: bolo národné, slávne, užitočné?* Bratislava 2014.

Najmä dielo P. B. Podolského (Petra Bielika) je výstražným prstom, že nie každý naoko dôkladne uskutočnený archívny výskum po jeho spracovaní zákonite generuje kvalitné odborné diela. Podolského práci chýba základná vnútorná kritika prameňov, napriek početným odvolávkam na archívne pramene reprezentuje iba súpis všetkých skutočných i domnelých zločinov proti životu a majetku, spáchaných partizánmi tak, aby sa autorovi potvrdil ním vytýčený zámer - dokázať, že Povstanie vlastne Slovensku a Slovákom nijako nepomohlo a krajine prinieslo iba škody a strádanie.

⁶ HROCH, Miroslav: *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1985, s. 85 a n.

ľudového súdu, o kauzu bývalých príslušníkov 5. poľnej rotý HG, súvisiacu s už spomenutými masovými vraždami Židov, účastníkov a podporovateľov odboja a civilistov v Kremničke na sklonku roku 1944.

Za obzor prameňa ako *conditio sine qua non*

Britský historik Edward H. Carr vo svojej knihe *Co je historie?* poukázal na dôležitú zásadu historikovej práce: dokumenty sú pre historika kľúčovým zdrojom poznania minulosti, no v žiadnom prípade nemožno absolutizovať ich výpovednú hodnotu a fetišizovať ich obsah, pretože samy osebe históriu nevytvárajú a sú medzerovité. Fakty minulosti, ktoré historik svojou intelektuálnou selekciou premieňa na historické fakty, sa, navyše, dajú logicky spájať a vykladať rôzne, nikdy nie podľa exaktného matematického vzorca $a + b = c$.⁷ Pretlmočené do jednoduchého jazyka, historik-medievalista či historik 20. storočia – síce nikdy stopercentne nevyskladá autentickú historickú mozaiku nárokovú si na nemennú „pravdivosť“, avšak pri zachovaní štandardov vedeckej práce sa k vyváženému obrazu môže priblížiť.

Nejeden historik prirovnáva svoju prácu k práci detektíva či policajného vyšetrovateľa. Snaha o rekonštrukciu faktualnej histórie z retribučných spisov má k nej skutočne veľmi blízko.⁹ Platí to hlavne v prípadoch tzv. „malých rýb“, ktoré na rozdiel od čelných predstaviteľov ľudáckeho režimu neboli súdené za zločiny proti štátu, ale za konkrétne činy vraždy alebo ťažkej ujmy na zdraví. Vystáva tu zásadná otázka: Ako si má historik poradiť s kritickou analýzou prameňov, s ktorými si sama retribučná justícia nevedela dať rady? Aká je sila výpovednej hodnoty osôb, ktorým objektívne za každý jeden paragraf hrozil trest smrti? Majú ich slová zaznamenané v policajných a súdnych protokoloch relevantnú váhu aj z historického hľadiska alebo sú len zrkadlom mentálneho nastavenia obžalovaných, usilujúcich sa v pude sebazáchovy takpovediac zamiesť všetko pod koberec, prípadne zmenšovať rozsah individuálnej zodpovednosti za vykonané činy?

Historik sa tak musí vyrovnávať s problémami, z ktorých viaceré sťažovali prácu už ľudovým súdom v rokoch 1945–1947 (1948):

1. Chýbajúce priame dôkazy. Byrokratický aparát domácich represívnych zločiek (pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy - POHG) aj nemeckých trestných kománd spadajúcich pod *Einsatzgruppe H* a ďalších špeciálnych represívnych jednotiek nebol natoľko precízny, aby správy o hromadných vraždách civilistov systematicky zaznamenával pre vnútornú potrebu, nieto ešte posielal nadriadeným orgánom.

2. Chýbajúci priami a korunní svedkovia. Obete po smrti, prirodzene, nemohli vypovedať a z páchatel'ov sa dobrovoľné priznania dostávali von veľmi namáhavo.

3. Nespolupracujúci obžalovaní. Vôľa priznať sa k spáchaniu najťažších zločinov pri prevažnej časti obžalovaných absentovala, prípadne sa svoj podiel na vraždách

(vojnových zločinoch) snažili zahmlievať, zatajovať, marginalizovať alebo prenášať zodpovednosť na svojich veliteľov či osoby, ktoré medzičasom ušli do bezpečného exilu.

4. Nekompetentnosť vyšetrovateľov. Už mnohé protokoly základného vyšetrovania, spísané na staniaciach Národnej bezpečnosti, vykazujú známky formalizmu, ba až diletantstva. Po štruktúrálnej a obsahovej stránke výpovedné protokoly implikujú neznalosť psychologických vyšetrovacích metód, resp. metód usvedčovania v samotnom pojednávaní zo strany prokurátora.

5. Nevôľa vojnové zločiny dôkladne prešetriť. Tento prvok sa často objavoval na úrovni okresných a miestnych ľudových súdov, najmä v mestách a obciach, kde „každý každého poznal“ a kde niekedy ani retribučná justícia neprejavila záujem pri vyšetrovaní osôb podozrivých zo spáchania ťažkých zločinov adekvátne do hĺbky. Povrchné vyšetrovanie a formálny proces, uskutočnený viac-menej len na nátlak lokálneho odbojového spektra, v ktorom boli obžalovaní odsúdení len na tresty často medzičasom odpykané v cele predbežného zadržania, neskôr dodali legitimitu komunistickej argumentácii v 50. rokoch o „nedostatočnom prešetrení“ trestných činov vykonaných počas vojny a zreprízovaniu retribučných procesov s gardistami v obnovených súdnych konaniach roku 1958.

Vyššie uvedené činitele utvorili po roku 1945 stav, keď retribučná justícia až do konca svojej pôsobnosti vlastne o zločinoch v režii Slovákov viac nevedela ako vedela a jednotliví obžalovaní boli odsudzovaní na tresty odňatia slobody do značnej miery v závislosti od toho, či sa k vykonaniu skutku sami priznali alebo nie. O okolnostiach najhroznejších masových exekúcií na Slovensku počas druhej svetovej vojny a miere zapojenia Slovákov do týchto akcií sa nevedelo dlhé roky po vojne. Poverenie Slovenskej národnej rady pre informácie vydalo v roku 1945 malú brožúru s názvom *Nemecké a gardistické zverstvá*,¹⁰ kde sú masové vraždenia v Kremničke pripisované výlučne na konto Nemcov bez akéhokoľvek pričinenia POHG. Až keď po výpovedi gardistu Alexandra Lichtnekera, zlomeného psychickým nátlakom, predseda len vyšli na povrch informácie o tom, že gardisti na vraždách participovali väčšou mierou, než len ako zabezpečovacia služba na prístupových cestách k protitankovým zákopom, kde prebiehali vraždy, stíhaní členovia 5. poľnej rotý HG obratom zmenili rétoriku výpovedí. Hlavný podiel za strieľanie civilistov preniesli na plecia príslušníkov *Einsatzkommando 14*, ktorému rota vojensky podliehala, a na tlmočníka jednotky Otakara Vítkovského, ktorý emigroval za hranice a žiaden trestnoprávny postih mu nehrozil.¹¹ Ďalší gardisti pred súdom sa zasa svoj podiel na vraždách usilovali minimalizovať a relativizovať („vystrelil som len raz, aj to do okraju zákopu“) alebo sa súčasne stavali do pozície poslušného vykonávateľa rozkazov od autorít pod hrozbou obáv o vlastný život.¹²

Z načrtnutých problematizujúcich okruhov je zrejmé, že využitie pozitivistického prístupu k pramennej báze retribučného súdnictva by nutne viedlo k úplnému

7 CARR, Edward H.: *Co je historie?* Praha 1967, s. 11, 15, 21.

8 K percepcii „pravdivosti“ histórie v modernom historickom myslení pozri ŠUCH, Juraj: *Problém zmyslu dejín a histórie v druhej polovici 20. storočia*. Banská Bystrica 2011, s. 46–49.

9 Faktuálna história je pracovný výraz, ktorý používam v súvislosti s odlišovaním dvoch výskumných rovín spisov retribučného súdnictva. Dokumenty mimoriadnej justície sú vo výskume vyťažované väčšinou so zreteľom na dva nosné výskumné okruhy: *právny*, ktorý je zaujímavý primárne pre právne dejiny, skúmajúce aplikáciu právnych noriem v jednotlivých procesoch, a *historický*, detailnejšie skúmajúci aj obsahovú (faktuálnu) rovinu jednotlivých protokolov, nielen formálne a procedurálne aspekty procesov.

10 ILLEK, D.: *Nemecké a gardistické zverstvá*. Bratislava 1945.

11 HRUBOŇ, Anton: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*. Ružomberok 2010, s. 51.

12 Pozri Archív Ústavu pamäti národa Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti – Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, V-656. *Výpoveď P. Zaušku*; tiež HRUBOŇ, Anton: *5. poľná rota Hlinkovej gardy*. Ružomberok 2010, s. 43.

zahladeniu zodpovednosti príslušníkov POHG na vyhladzovacej politike, implementovanej v posledných mesiacoch vojny aj priamo na území Slovenska. Heslo „čo je v prameni, to je sväté“ tu, na rozdiel od pravdivostne nespochybniteľných historických faktov, s ktorými historik v dokumentoch prichádza do kontaktu (napr. všeobecne známe dátumy, mená historických osobností atď.), nemôže platiť. Presvedčila sa o tom aj justícia v povojnovom Nemecku pri procesoch proti bývalým veliteľom a príslušníkom *Einsatzgruppen*, nasadeným na Východe, ktorých poslaním bolo na okupovaných územiach Sovietskeho zväzu prevádzať dôslednú „rasovú hygienu“.

Podobnú taktiku ako gardisti a príslušníci iných bezpečnostno-represívnych zložiek na Slovensku nezávisle od seba uplatňovali advokáti 24 obžalovaných i samotní obžalovaní v známom norimberskom procese proti Ottovi Ohlendorfovi a spol. z rokov 1947–1948. V tzv. norimberskom procese č. 9, kde sa za svoje skutky zodpovedali dôstojníci *Einsatzgruppe A, B, C a D*, advokáti obhajovali svojich mandantov zhromažďovaním poľahčujúcich okolností, pričom trestnosť spáchaných činov spochybňovali dvoma hlavnými argumentmi: tzv. putatívnou sebaobranou a stavom núdze pre vykonanie rozkazov.¹³ Obhajoba obžalovaných mala temer jednotnú šablónu. Stála na triáde *diktátor – vydané rozkazy – poslušní vykonávatelia*. Obžalovaní označovali za kreatívnych manažérov politiky holokaustu Adolfa Hitlera, Heinricha Himmlera a Reinharda Heydricha a samých seba za bezmocných exekútorov vydaných nariadení.¹⁴ Bola to naoko šalamúnska stratégia – prví traja muži „Tretej ríše“ boli už po smrti a spochybníť východisko obrany stíhaných dôstojníkov *Einsatzgruppen* teda nemohol nik z nich. V Nemeckej spolkovej republike tento vzorec, nihilizujúci subjektívnu zodpovednosť, prežil celé desaťročia pri opätovnom otváraní prípadov z čias druhej svetovej vojny.¹⁵ Výskum genocídnej politiky v zázemí východného frontu pritom s odstupom rokov dostatočne preukázal, že *Einsatzgruppe A, B, C* aj *D* nepotrebovali žiadne inštrukcie alebo povolenia pre výkon „špeciálnych akcií“ a vraždy obvykle organizovali spontánne bez explicitných príkazov od centrálnych rišských úradov.

Argumentácia obžalovaných v 9. norimberskom procese často zachádzala do úplných absurdít, ktoré senát privádzali k úvahám o duševnej spôsobilosti súdených.

13 ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejích příslušníků*. Praha 2015, s. 310–312.

14 Tamtiež, s. 302–303.

Táto domnienka čiastočne vychádzala z osobnej skúsenosti príslušníkov *Einsatzgruppen* s Heinrichom Himmlerom počas jeho návštevy okupovanej Ukrajiny. Napríklad krátko po vyvraždení 8 tisíc Židov v juhokrajinskom Mykolajive (mesta so 100-tisícovou populáciou) H. Himmler príslušníkov popravných čiat utvrdzoval, že zodpovednosť za vykonané činy nenesú oni, ale on a vodca (tzn. A. Hitler), aby odľahčil ich nalomenú psychiku. Príslušníci *Einsatzgruppen*, slovami H. Himmlera, iba plnili rozkazy ako „dobrí vojaci“. Porovnaj BREITMAN, Richard: *Architekt „konečného řešení“*. Himmler a vyvraždení evropských Židů. Praha 2004, s. 233.

Ani tieto Himmlerove slová však, pravda, nemohli zmyť objektívnu individuálnu zodpovednosť príslušníkov kománd za spáchané zločiny.

15 ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H. Působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejích příslušníků*. Praha 2015, s. 310–314.

Prenesením všetkej ťarchy za teror v zázemí východného frontu na *Einsatzgruppen* vznikol v Nemecku, slovami historika Timothyho Snydera, „mýtus absolútnej zodpovednosti úzko vymedzenej skupiny“, ktorý ochraňoval iné skupiny vrahov, a zároveň nemeckú spoločnosť ako celok. SNYDER, Timothy: *Černá zem. Holokaust: historie a varování*. Praha – Litomyšl 2015, s. 137.

O. Ohlendorf predsedu senátu Michaela Musmanna vyslovene šokoval, keď na jeho otázku, či by na Hitlerov príkaz zastrelil i vlastnú sestru, odpovedal kladne.¹⁶ Je zarážajúce, že apologetickú argumentáciu usvedčených vojnových zločincov si osvojili aj profesionálni historici. Téza o triumviráte Hitler – Himmler – Heydrich, osobne zodpovednom za realizáciu holokaustu, sa načas stala oficiálnym interpretačným východiskom časti nemeckej historiografie,¹⁷ hoci v tom, kto menovite nariadil holokaust (a či ho vôbec niekto priamo ústnym alebo písomným rozkazom jednoznačne nariadil), nemá vedecká obec dodnes úplne jasno.¹⁸ V konečnom dôsledku sa tak historici podieľali na deformovaní kultúry kritického uvažovania spoločnosti o vlastných dejinách, a zároveň stíhaní nacisti v niektorých prípadoch mohli práve historikom poďakovať za vyrubené nižšie rozsudky. Medializácia ich tvrdení, odborne postavených na piesku, bola pre historiografiu zaoberajúcu sa nacistickým Nemeckom vskutku danajským darom. Obzvlášť Helmut Krausnick, riaditeľ Ústavu pre súdobé dejiny (*Institut für Zeitgeschichte*), vo svojich expertízach potvrdzoval neoverenú, no rozšírenú hypotézu o vopred určenom „rozkaze konečného riešenia“, ktorý *Einsatzgruppen* iba z titulu subordinácie poslušne plnili, čím ich príslušníkov rekategorizoval z pozície páchatel'ov do pozície pomáhačov a skresľoval historický pohľad na zodpovednosť pohotovostných skupín bezpečnostnej polície (*Sicherheitspolizei*) a bezpečnostnej služby (*Sicherheitsdienst*), vylúčiac ich možné subjektívne pohnútky, mieru zaangažovanosti a vlastnej vôle na praktizovaní priemyslu holokaustu.¹⁹

V retribučných procesoch na Slovensku koncom 40. rokov, ba ani v repríze roku 1958 v procesoch proti skupinám Bunta a spol. a Sliačan a spol.²⁰ sa historici ako súdni experti neangažovali. Malo to svoje pochopiteľné príčiny. Časový odstup od udalostí bol pomerne krátky, historická spisba sa sústreďovala skôr na tzv. pozitívne témy z dejín ilegality, odboja či oslobodenia a vo vtedajších podmienkach nebola téma represálií dostatočne odborne rozpracovaná. Skúsenosti z typologicky analogických procesov v Nemecku v korelácii s novými metódami historickej vedy v súčasnosti už bádateľovi umožňujú nahliadnuť do hláv realizátorov holokaustu omnoho hlbšie a pozrieť sa na pramennú látku retribučnej proveniencie i prostredníctvom metód relatívne mladej subdisciplíny – psychohistorie.

16 EARL, Hillary: *The Nuremberg SS-Einsatzgruppen Trial, 1945–1958. Atrocity, Law, and History*. Cambridge 2010, s. 147–149.

K reflexii Ohlendorfových výpovedí po vojne pozri SCHVARC, Michal: *Muž, ktorý vyvolal rozruch. Otto Ohlendorf a jeho svedecká výpoveď pred medzinárodným vojenským tribunálom v Norimbergu*. In: SYRŇY, Marek a kol.: *Rok po vojne. Slovensko a Európa v roku 1946*. Banská Bystrica 2017, 113–128.

17 Preceňovanie osobnej ingerencie A. Hitlera, ale aj ďalších dvoch spomenutých projektantov holokaustu sa stalo interpretačným východiskom mnohých nemeckých historikov po roku 1945. Pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945–1990)*. Nitra 1995, s. 44–66.

V nemeckej historiografii sa postupne vyprofilovali dve skupiny, tzv. intencionalisti a funkcionalisti. Konfrontácia týchto dvoch neformálnych línií, lišiacich sa rozdielnym uhlom pohľadu na závažné politické rozhodnutia A. Hitlera, vyústila v druhej polovici 80. rokov do veľkej diskusie o povahe národnosocialistického režimu a jeho zločinov (*Historikerstreit*). Tamtiež, s. 119–147.

18 K tejto problematike pozri príslušné kapitoly monografie: BREITMAN, Richard: *Architekt „konečného řešení“*. Himmler a vyvraždení evropských Židů. Praha 2004.

19 MALLMANN, Klaus-Michael: *Spouštěli „konečné řešení“*. *Geneze genocidy*. In: PAUL, Gerhard - MALLMANN, Klaus-Michael (ed.): *Gestapo za druhé světové války*. Praha 2010, s. 471–473.

20 K procesom pozri štúdiu: SOKOLOVIČ, Peter: *Proces s členmi pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958*. In: *Pamäť národa*, r. 2010, č. 3, s. 19–38.

Psychohistória ako cesta „za oponu“ retribučných protokolov?

Pri analýze dokumentov povojnovej justície, týkajúcich sa vojnových zločinov – či už na Slovensku, v Nemecku alebo kdekoľvek inde – je popri štandardných historicko-kritických rovinách potrebné zohľadňovať aj psychologické aspekty, ktoré trestné procesy nesporne ovplyvnili, no v kufríku metód historikovej práce stále akosi absentujú. Ich zužitkovanie pri interpretácii dokumentov pôvodu retribučnej justície pritom môže objasniť osobnostné profily obžalovaných a aspoň čiastočne pomôcť preniknúť do ich myslenia, do motívov uvažovania a racionality výpovedí.

Český neuropatológ František Koukolík sa vo svojej publikácii *Mocenská posedlost* zmienil o dvoch dôležitých psychologických faktoroch – *debilizácii* a *kognitívnej disonancii*, s ktorými je v priebehu života konfrontovaný každý človek a ktorých vplyv sa viac či menej odrážal aj v obsahu výpovedí pred povojnovými súdmi. Obom psychologickým determinantom ľudského správania a uvažovania vytvárali živnú pôdu spoločensko-politické podmienky totalitného režimu a vojny. Pod debilizáciou vo vedeckom zmysle slova (nie v pejoratívnom ako nadávka) psychológia chápe úplnú vonkajšiu, v ideálnom prípade i vnútornú kontrolu ľudí a určitých skupín. Debilizácia ako vysoko efektívny a selektívny proces vytvára v ľuďoch pocit úplnej konformity s mocou, odúča ich rozlišovať základné sociálne problémy, individuálne myslieť a diferencovať medzi morálnym („dobrým“) a nemorálnym („zlým“) konaním. Tento psychologický fenomén zasahuje svojimi účinkami v konečnom dôsledku nielen objekty (debilizovaných), ale aj ich tvorcov (debilizátorov), ktorí, rovnako ako debilizovaná masa, presvedčia sami seba o pravdivosti alebo vysokej pravdepodobnosti obsahu debilizácie, t. j. nimi hlásaných myšlienok (napr. propagande).²¹ Netreba zrejme dodávať, aké kontúry môže takýto proces nabráť v podmienkach interného života ozbrojených zložiek, obzvlášť v totalitnom režime. Okrem vojenského drilu a udržiavania železnej disciplíny boli aj príslušníci POHG debilizovaní - najskôr režimovou propagandou, ktorá prenikala do škôl, tlače, rozhlasu, verejných priestranstiev, a neskôr priamo počas vojenského nasadenia do tzv. výchovných článkov, uverejňovaných od septembra 1944 v denných rozkazoch Hlavného veliteľstva HG, ktoré boli jednotkám predčítavané pri ranných nástupoch. Výchovné články v rámci aktívnej propagandy gardistov nepriamo nabádali zaobchádzať s nepriateľom bez najmenšieho zľutovania. Do kategórie nepriateľa spadali nielen vojenské, ale aj civilné osoby, propagandou všetky sumárne vymedzené ako „škodcovia Slovenska“.²²

Prekódované do bežného jazyka, debilizácia normovala vraždenie civilistov ako čosi prirodzené a správne, najmä ak jej predchádzala masívna dehumanizačná kampaň voči Židom naštartovaná ešte v období pred realizáciou „konečného riešenia“.²³ Režimovej propagande ľudáckeho režimu degradujúceho základné občianske, a napokon aj ľudské práva sa napriek urputnej snahe nepodarilo spoločnosť totálne

zglajšaltovať. Gardisti stíhaní ľudovými súdmi si, napriek zakorenenému ľudovému antisemitizmu, na rozdiel od mnohých príslušníkov *Einsatzgruppen*, vykonávajúcich zadané úlohy mechanicky, dobre uvedomovali, že spáchali ťažké vojnové zločiny, ktoré nebude možné efektívne kryť nariadeniami „zhora“. Na konanie gardistov v čase spáchania ich zločinov však debilizčný proces mohol mať prinajmenšom ten dôsledok, že v kontexte davovej eufórie „silného tímu“, povolaného „záujmom národa a štátu“, strácali všetky zábrany. V tomto smere sa ich správanie pred ľudovými súdmi kvalitatívne líšilo od osôb stíhaných v 9. norimberskom procese. Dôstojníci *Einsatzgruppen* totižto nespochybňovali skutkovú podstatu svojho zločinného konania, k vraždám sa priznávali, ale popierali právnu zodpovednosť za ne.

V správaní gardistov sa však, vychádzajúc z ich protokolárnych výpovedí, výrazne prejavoval druhý Koukolíkom popísaný psychologický aspekt – kognitívna disonancia. Kognitívnu disonanciou sa v psychológii označuje nepríjemný pocit, ktorý sa v mozgu objavuje vtedy, keď má človek vo vedomí dve protikladné myšlienky. Nepríjemnému pocitu následne uľavuje zmenou svojho postoja, presvedčenia či správania. Kognitívna disonancia často slávi úspech v rámci pevne zomknutých hierarchizovaných skupín majúcich určitú „pevnú vieru“ (nie nutne sakrálneho charakteru),²⁴ akými môžu byť náboženské organizácie, ale aj vojenské jednotky.

Po exekučných akciách v Kremničke sa takouto pevnou vierou 5. poľnej rotý HG stalo oficializované tabu vyhlásené na dvore improvizovaných kasární v Krupine samotným veliteľom jednotky Jozefom Nemsilom, približne vyjadrené slovami „v Kremničke sa nič nestalo, tá udalosť nemá s nami nič spoločné“.²⁵ O vraždení sa nemohlo hovoriť, dokonca ani medzi príslušníkmi rotý. Takto sa „diagnóza“ kognitívnej disonancie začala šíriť aj medzi priamymi aktérmi vražd. K jej hlbokému ukotveniu výrazne napomohla skutočnosť, že viacerí členovia vražedného družstva boli v Kremničke počas bezhlavého strieľania Židov, partizánov a ďalších osôb podrozrivých zo spolupráce s odbojom opití,²⁶ presný priebeh strieľania si nepamätali, čo im umožňovalo vytvoriť si pre seba mýtus nepoškvrnených rúk – principiálne obdobný vnútorne uľahčujúci pocit, aký zažívajú členovia popravnej čaty, keď podľa zvyku jeden jej člen strieľa na odsúdeného slepým nábojom). Túto pilátsku autosugesciu dokumentujú úryvky z dvoch výpovedí príslušníkov 5. poľnej rotý HG A. Lichtnekera a Pavla Zauška, ktoré si pre autenticnosť uvedme v originálnom znení:

A. Lichtneker: „*Trvám na tom, že na výzvu my sme už strelili len do takých ľudí, ktorí už boli tam postrieľaní a do živých sme my vôbec nestrieľali. Dodávam toľko, že dotýčný gestapák nás pažbou automatu strkal resp. súril, že musíme aj my strieľať a keďže sme videli, že sú opití, tak sme mali strach, že ak by sme neuposlúchli, tak že by do nás strieľal*“.²⁷

P. Zauška: „*Spočiatku zastal som si vedľa zákopu s tým, že ja strieľať nebudem a potom prišiel ku mne Nemec s tým, že prečo ja nestrieľam. Ja som sa vyhovárал,*

21 KOUKOLÍK, František: *Mocenská posedlost*. Praha 2011, s. 94–95.

22 Obsah výchovných článkov pozri bližšie v jednotlivých rozkazoch Hlavného veliteľstva HG: Slovenský národný archív Bratislava, f. 604, k. 54.

23 K fázam politiky holokaustu bližšie: KLAMKOVÁ, Hana: *Protižidovská propaganda: dehumanizácia Židov na stránkach Gardistu (1939–1942)*. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938–1945 (Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov VII)*. Bratislava 2008, s. 352–353.

24 KOUKOLÍK, František: *Mocenská posedlost*. Praha 2011, s. 95–96.

25 Štátny archív (ŠA) Banská Bystrica, f. Okresný ľudový súd (OLS) Banská Bystrica, TĽud 47/48. *Výpoveď A. Lichtnekera v hlavnom pojednávaní*; tamtiež, TĽud 132/47. *Výpoveď J. Kanasa v hlavnom pojednávaní*.

26 BREUER, Alexander: *Vojak č. 151*. Bratislava 2001, s. 35.

27 ŠA Banská Bystrica, f. OLS Banská Bystrica, TĽud 48/47. *Výpoveď A. Lichtnekera v hlavnom pojednávaní*.

že s guľometom sa nedá strieľať, ale ja som sa donucoval, aby som si zastal k jarku a aby som tak strieľal a tak potom po stojačky ľahký guľomet som si dal pod pazuchu a ako som vystrelil, hlaveň sa mi nadvihla a stalo sa, že dávka vyšla pod násyp do boku a blato hodila jednému Nemcovi do očí. Vtedy prišiel ku mne jeden Nemec, že či ich chcem postrieľať a viac potom som guľomet položil na stranu a viac som už nestrieľal“.²⁸

Charakter Lichtnekerovej a Zauškovkej výpovede, ako aj väčšiny spoluobžalovaných v kauze Kremnička taktiež napĺňa podstatu stavu mysle, ktorú psychológovia a psychiatri pomenúvajú systematizovanou amnéziou. Ide o účelový mechanizmus tzv. závažnejšej poruchy pamäti, tendenciu vytesniť, zastrieť si pamäť v trápnej, ponížujúcej alebo kompromitujúcej situácii. Narátor (v tomto prípade obvinený, resp. obžalovaný) „zabúda“ len na určité výseky, nie na udalosť ako celok. K takejto klamnej udalosti dochádza vtedy, keď nesprávne odlíši vlastnú predstavu od skutočnosti (napr. „nevraždil som“, „strieľal som vedľa“ a pod. verzus „vraždil som s veľkou vervou“). Tzv. klamné produkcie pamäti vedú, v konečnom dôsledku, k podobnému dôsledku ako v prípade spomenutej kognitívnej disonancie – narátor sám seba presvedčí o pravdivosti rozprávania, ktoré si sám vykonštruoval vo svojej hlave, a skutočný priebeh udalosti mu začne unikať.²⁹

Psychohistorické metódy pohľadu na historické udalosti, samozrejme, nie je možné preceňovať a chápať ako bezpečný kľúč k poznaniu empiricky neoveriteľných predpokladov historika. Prítomnosť spomenutých psychologických aspektov v rozporení aktérov retribučných procesov vzhľadom na ich osobnú skúsenosť nemožno vylúčiť, i keď v individuálnej rovine mohli mať dané faktory, prirodzene, rôzny vplyv (určujúci, ale aj žiadny). Každopádne, lámanie pomocných barličiek historiografie v podobe produktívnych výpožičiek z iných humanitných vied a, naopak, neúmerne fetišizovanie tradičných historiografických kriticko-interpretčných metód môže historika priviesť do pozície špekulovania nad kvadraturou kruhu. Nejde pritom o vyzdvihovanie módných konštruktivistických prístupov, ale o problémy, na ktoré je historik so svojou „štandardnou“ výbavou prikrátky.³⁰

Oblúkom sa vráťme k retribučným procesom na Slovensku. Najčastejším argumentom pri spochybňovaní vierohodnosti, resp. relevantnosti spisov ľudových súdov pre historický výskum je apriórny predpoklad, že súdení jednoducho od prirodzenosti klamú, prípadne svoje aktivity zámerne, v snahe vyhnúť sa tvrdému rozsudku, zaobaľujú do polopravdivých bublín. Pri diskusii o povahe takýchto prameňov sa však temer vôbec nehovorí o pozadí ich vzniku, ktoré mohlo výpovednú hodnotu dokumentu determinovať viac než snaha o vymanenie sa spod obžaloby a ak áno,

28 Tamtiež. *Výpoveď P. Zaušku v hlavnom pojednávaní*.

29 VANĚK, Miroslav: *Orální historie. Metodické a technické postupy*. Praha 2004, s. 74–75.

30 Klasický príklad reprezentuje úvaha Williama McKinleyho Runyana nad príčinami odrezania si ušného laloku Vincentom van Goghom. Keďže holandský maliar svoj autodeštruktívny čin nikdy nevyšvetlil, W. McKinley Runyan vidí z pohľadu historika jediné riešenie: vyskladať vlastnú interpretáciu tak, že historik eliminuje najmenej pravdepodobné výklady na základe zvažovania a definovania miery ich vierohodnosti, historickej zmysluplnosti a v logickej spojitosti s inými faktami zo života danej postavy, ktoré vie získať dôkladným štúdiom prameňov, vzťahujúcich sa k postave, prípadne k skúmanej sociálnej skupine alebo dejinnej udalosti. KUNEC, Patrik: *Psychohistória - slepá vetva modernej historiografie?* In: Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis. Historické vedy, filozofia a etika. Banská Bystrica 2010, s. 40–41.

frekventovane sa bez odôvodnenia argumentuje údajným fyzickým násilím voči vyšetrovaným/obžalovaným, ktoré sa malo podpísať v ich výpovediach.³¹

Príslušníci POHG, ktorých vek v čase masakrov v Kremničke osciloval medzi 17.–21. rokom života, čelili psychicky zaťažkávajúcej situácii. Pred samotným vraždením o svojej roli, ktorú im Nemci zverili, vopred nevedeli a na rozdiel od špeciálne tréňovaných a pre tento účel špecializovaných vraždných kománd v iných častiach Európy sa v takejto pozícii ocitli v novembri 1944 prvýkrát. Protokoly z povojnových výsluchov svojím tónom prezrádzajú, že napriek charakteru vykonaných činov pre nich nešlo o emočne jednoduchú situáciu, čo sa odrazilo na dikcii ich výpovedí. Dá sa predpokladať, že samotná akcia bola pre gardistov psychicky náročnou záťažou, nepomerne väčšou ako pre členov *Einsatzkommando 14*, ktorí mali svoje „služobné povinnosti“ zrutinizované a v zmysle nacistického ponímania vyhladzovacej totálnej vojny nepovažovali strieľanie civilistov za nič mimoriadne. Psychologické výskumy potvrdili prepojenosť medzi poruchami pamäti a enormnými stresovými situáciami, ktoré človeku spôsobujú výpadky detailov alebo aj úplnú stratu pamäťových stôp – tzv. *blackout* alebo po slovensky „okno“. V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť, že výpovede temer každého gardistu zúčastneného na vraždieniach v Kremničke, sa líšia nielen vo vyhodnotení miery vlastného angažovania, ale aj miery zaangažovania ostatných príslušníkov, v popise širších okolností i detailov celej akcie. Neschopnosť a nemožnosť preukázať objektívnu individuálnu vinu sa následne v retribučných procesoch premietla do komických právnych enumerácií, keď napríklad pridelený obhajca gardistu Štefana Tótha žiadal pre svojho mandanta nižší trest, pretože podľa jeho slov „bola zistená vina aspoň o 50 % menšia“ ako u iného príslušníka jednotky.³²

Využitie psychohistorického prístupu v praxi, samozrejme, nesleduje znížovanie alebo úplné zatienenie individuálnej zodpovednosti aktérov tragických udalostí z rokov druhej svetovej vojny. Rozhodne však predstavuje dôležitý (i keď stále podceňovaný) nástroj vo fáze vnútornej kritiky prameňa, ktorý historika núti k ešte dôkladnejšej selekcii relevantných faktov minulosti než pri zaužívaných postupoch v procese skladania dejinnej mozaiky a k hlbokému zamysleniu sa nad genealógiou jeho fakticity. Súčasne je dôležité uvedomiť si skutočnosť, že psychologické faktory nepôsobili počas retribučných procesov len vo vzťahu k obžalovaným, ale poznamenávali tiež výpovede obetí. Tie, celkom prirodzene hnané túžbou po spravodlivom potrestaní vinníkov za spôsobené utrpenie, niekedy ubiehali z faktickej do citovej roviny, viac či menej vedome sa usilovali hyperbolizovať mieru previnenia stíhaných osôb a diery vo vlastnej pamäti zakryť „domyslením“ príbehu. Na tomto mieste nemožno obísť fakt, že historik - azda v prirodzenej pokore pred ich ťažkým životným osudom - má zväčša tendenciu uveriť verzii postihnutých bez zohľadnenia možnej aktualizácie pamäti narátora, t. j. prispôsobenia výpovede v závislosti od aktuálnych potrieb či spoločensko-politických pomerov.

V súvislosti s gardistami súdenými za vraždenie v Kremničke jeden exemplárny príklad: už v retribučných procesoch, ale hlavne v procese roku 1958 proti skupi-

31 LACKO, Martin: *Vyšetrovacie praktiky Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945*. In: Vojenská história, r. 2006, č. 2, s. 89.

32 ŠA Banská Bystrica, f. OĽS Banská Bystrica, TĽud 48/47. *Protokol z hlavného pojednávania*.

ne Sliačan a spol. vystúpil ako korunný svedok Alexander Breuer. A. Breuer bol človek s neuveriteľným príbehom. Vďaka tomu, že na radu otca po zatknutí ich rodiny v horách zaprel svoj židovský pôvod, na rozdiel od svojich rodičov neskončil v protitankovej priekope v Kremničke, ale v radoch 5. poľnej rotý HG, pričom s jednotkou strávil celú dobu jej nasadenia na strednom Slovensku, bol v dennodennom kontakte s jej vražedným družstvom a pri absencii priamych dôkazov práve on svedectvami v konfrontáciách pomohol gardistov usvedčiť z ich účasti na strielaní Židov. Už v priebehu pojednávania, ale predovšetkým v memoároch nazvaných *Vojak č. 151* vydaných roku 2001 sa v Breuerových spomienkach prejavili evidentné protirečenia. Zamieňal si mená (ako vinníkov označoval gardistov z rodných Zlatých Moraviec, ktorí ani neboli príslušníkmi jednotky, čo teoreticky mohlo mať v trestnoprávnom konaní fatálne dôsledky a viesť k justičnému omylu), prelínali sa mu niektoré udalosti zo života a v určitých pasážach memoárov preukázateľne zapracovala viac jeho kreatívna myseľ než pamäťové úložiská.³³ Ako sám spomínal, najmä počas procesu v apríli 1958 bol na neho v zákulisí vyvíjaný obrovský nepriamy psychický nátlak, aby svedčil „podľa očakávaní“ a aby malo trestné konanie v bansko-bystrickom Národnom dome „ukážkový“, „nenarušený priebeh“ vďaka presvedčivej, mediálne použiteľnej výpovedi korunného svedka.³⁴ Dôsledná „predpríprava“ korunného svedka je očividná i z častí propagandistického dokumentárneho filmu *Nikdy viac*, zachytávajúceho procesy proti príslušníkom POHG z roku 1958.

Úvahy, nadnesené na predchádzajúcich stranách, nevyúsťujú do jednoznačného, kategorického záveru. Napriek značnému metodologickému progresu historickej vedy v poslednom dvadsaťročí stojí slovenská historiografia (a nielen ona) stále na rázcestí, ktoré ešte koncom 19. storočia naznačil nemecký historik Karl Lamprecht: ak „staršie historické smery“ (najmä Rankeho pozitivistickú školu) považujeme za prekonané, „nové smery“ je sústavne potrebné dopĺňať o „výpožičkové“ vedecko-analytické metódy a postupy, prostredníctvom ktorých sa dá pristupovať k predmetu štúdia cez vhodne teoreticky podoprené otázky a metodologické zásady.³⁵ Tým netvrdím, že historici „prespali dobu“ a nové trendy, prítomné najmä v anglofónnej produkcii vôbec nereflektujú. Doteraz sa však viac presadili v prácach týkajúcich sa starších historických období a sociologizujúcich či etnologizujúcich historických prácach, ktoré využívajú antropologické prístupy.³⁶

Naznačené námety ukázali, z akých variabilných uhlov možno analyticky nazerať na pramennú bázu ľudového súdnictva a čo sa žiada v procese jej obsahovej kritiky zohľadniť predovšetkým v súvislosti so špecifickými prípadmi závažných vojnových zločinov. Produktívna interdisciplinarita v sebe za predpokladu využitia

33 HRUBOŠ, Anton: „Za slovenský štát, za Novú Európu!“ *Hlinkova garda v období nemeckej okupácie*. Banská Bystrica 2015, s. 188.

34 Bližšie pozri BREUER, Alexander: *Vojak č. 151*. Bratislava 2001.

35 IGGERS, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002, s. 37.

36 Viaceré inšpiratívne texty týkajúce sa metodologických inovácií 20. storočia pozri v antológii: KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (ed.): *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava 2009.

„racionálnych stratégií“,³⁷ závislých od skúmanej témy a optimalizovaného výberu metód zo strany historika, skrýva potenciál prekonať pri práci s prameňmi retribučnej justície súčasné viac-menej intuitívne narábanie s nimi, „oživiť“ ich a urobiť z nich plnohodnotnú súčasť heuristickej základne. Bohatá agenda ľudových súdov totiž, azda s výnimkou hlavných procesov pred Národným súdom, zostáva do dneška vo veľkej miere ležať popolom, čo zaiste zapríčiňujú i podvedomé obavy historikov z tohto druhu prameňov. Sproblematizovanie metodologickej manipulácie s dokumentmi retribučnej proveniencie zároveň dodá stimul nekončiacej diskusii na otázku, čo je to vlastne história.

37 IGGERS, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002, s. 134.